

COVID-19 PANDEMİSİNİN TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİNİN MAKROEKONOMİK ANALİZİ

Muhittin ADIGÜZEL¹

ORCID ID: 0000-0002-4747-6511

ÖZET

Covid-19 Pandemisi Türkiye’de Mart ayının ortasından itibaren ekonomik faaliyetleri; dış ticaret, turizm ve iç talep kanallarıyla etkilemeye başlamış, etkiler Nisan ayı itibarıyla derinleşerek tüm ekonomiye yansımıştır. Bu çalışmada Covid-19 salgınının Türkiye ekonomisine etkilerinin makroekonomik bir yaklaşımla irdelenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada ortaya çıkan sonuçlar bağlamında, Covid-19 krizinin Türkiye ekonomisinde; Üretim, İstihdam, Kişi ve İşletme Gelirleri, İhracat, Cari Açık, Bütçe Açığı ve Merkezi Yönetim Toplam Borç Yükünü pandeminin süresine bağlı olarak negatif etkileyerek durgunluğa neden olduğu ve pandemi süresine bağlı olarak GSYH’de yaklaşık 400-675 milyar TL arası kayıp oluşturabileceği değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Ekonomisi, Covid-19, Makroekonomik Analiz

MACRO ECONOMIC ANALYSIS OF THE EFFECT OF THE COVID-19 PANDEMIC IN TURKEY

ABSTRACT

Covid-19 has begun to affect economic activities with the channels of foreign trade, tourism and domestic demand from mid-march in Turkey and the effects were deepened and reflected to the overall economy in April. In this study, the effects of Covid-19 outbreak on Turkey’s economy is intended to examine with a macroeconomic approach. In the context of the results of this study, it is observed that Production, Employment, Person and Business Incomes, Exports, Current Account Deficit, Budget Deficit and Central Government Total Debt affect negatively Turkish economy depending on the duration of the pandemic causing a recession and creating a loss of approximately 400-675 billion TL in GDP.

Keywords: Turkish Economy, Covid-19, Macro Economic Analysis

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İktisat Bölümü, madiguzel@ticaret.edu.tr

1. GİRİŞ

Aralık 2019'da Çin'in Wuhan kentinde başlayan Korona virüs (Covid-19) salgını, önce Uzak-Doğu ekonomilerine, peşinden Amerika, Avrupa ve tüm dünyaya hızla yayıldı. Mart ayının sonlarına doğru Dünya nüfusunun yaklaşık %25'ini risk altına sokan Covid-19, küresel ekonomide başta turizm olmak üzere, sanayi, hizmetler sektörlerinde üretimin, iç ticaret ve dış ticaretin hızla gerilemesine neden oldu (Hale vd. 2020). Tüketici ve üretici güven endeksleri büyük düşüşler yaşadı. Hükümetlerin bütçe gelirleri düştü, harcamaları arttı. İşsizlik yükseldi. Bu bağlamda Korona virüs (Covid-19) salgınının dünya çapında yayılması üretimi, tedarik zincirlerini ve tüketimi etkilerken dünyadaki ekonomik faaliyetleri sert şekilde daraltmış, bazı sektörleri durma noktasına getirmiştir. Salgının gelişimiyle ilgili belirsizlikteki artış problemi daha vahim hale getirmektedir. Finansal koşullardaki sıkılaşma, hane halklarının gelir kaybı ve firmaların nakit akışındaki bozulma, talepte de belirgin bir zayıflamaya yol açmaktadır. Salgının yayılmasına karşı uygulanan sosyal yalıtım tedbirleri hizmetler sektörü faaliyetlerini büyük oranda azaltmıştır. Salgının doğurduğu finansal sorunlar, işsizlik, talep azalması, üretim güçlükleri ve belirsizlik dünyadaki hemen her ekonomide az veya çok olumsuz etkiler doğurmuş, bir kriz sürecine girilmiştir.

Tüm dünyayı etkisi altına alan salgının 2008 küresel finans krizinden daha derin ekonomik etkileri olduğu görülmektedir. İstihdam, tedarik zincirleri ve üretim kapasitesi üzerinde meydana gelebilecek kalıcı bir tahribatın önlenmesi amacıyla küresel çapta büyük ölçekli parasal ve mali tedbirler uygulamaya konulmuştur. Parasal tedbirler kapsamında gelişmiş ve gelişmekte olan ülke merkez bankalarında faiz indirimleri, varlık alımları, likidite artırımı ve kredi destek programları gibi çeşitli uygulamalar öne çıkmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelere yönelen portföy akımlarında bir önceki yılın son çeyreğindeki toparlanma eğilimi 2020 yılı başında da sürerken, salgının küresel bir nitelik kazanmasını takiben bu ülkelerden büyük ölçekli sermaye ve fon çıkışları gerçekleşmiştir. Mart ayında, küresel finansal kriz dönemi de dahil olmak üzere, Gelişmekte olan ülkelerin portföy piyasalarından şimdiye kadarki en yüksek miktarda çıkış gerçekleşmiştir. Normalleşme sürecine ilişkin belirsizlikler halen yüksek seyretmekle birlikte açıklanan para ve maliye politikası önlemlerinin de etkisiyle söz konusu ülkelerin portföy piyasalarına akımların 2020 yılının ikinci yarısında bir miktar toparlanması beklenmektedir.

Diğer taraftan, seyahat kısıtlamaları, sokağa çıkma yasağı uygulamaları, ücretsiz izin uygulamaları ve çalışma saati düzenlemeleriyle hane gelirinin azalması, salgının psikolojik etkileri ve arzadaki kısıtlamalar doğal olarak sektörel talep değişiklikleri oluşturmuş ve dolayısıyla salgın hem üretimi hem de üretime olan talebi etkileyen bir boyut kazanmıştır. Talepteki ve arzadaki bu daralmalar, dünya çapında milli gelir tahminlerini etkilemiş; hatta uluslararası kuruluşlar dünyanın Büyük Buhrandan beri en ciddi ekonomik krizi yaşayacağı konusunda uyarılar yapmıştır (Deloitte,2020).

Salgına bağlı gelişmeler Türkiye'de de Mart ayının ortasından itibaren ekonomik faaliyetleri dış ticaret, turizm ve iç talep kanallarıyla etkilemeye başlamış, etkiler

Nisan ayı itibarıyla derinleşerek tüm ekonomiye yansımıştır. Türkiye’de de ikinci çeyrekte yavaşlamanın arttığı gözlenmektedir. Türkiye’de salgına karşı tedbir olarak Alışveriş merkezleri kapanmış, hizmet sektöründeki; kafe-kahvehane, berber, kuaför gibi faaliyetlere tümüyle ara verilmiş, restoran, pasta hane gibi işkollarında faaliyetler sınırlandırılmıştır. Tekstil- hazır giyimden, otomotiv sanayiindeki çok sayıdaki işkolunda iç ve dış talebin düşmesiyle üretim durma noktasına gelmiştir.

Bu çalışmada Covid-19 salgınının Türkiye ekonomisine etkilerini makroekonomik bir yaklaşımla belirlenmesi ve olumsuz etkilerin azaltılmasına yönelik önerilerin geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Çalışma dört bölüme ayrılmıştır. Giriş bölümünden sonraki ikinci bölümde salgın başlamadan önce 2019 yılı sonu itibarıyla Türkiye Ekonomisinin Genel Durumu irdelenmektedir. Üçüncü bölümde Covid-19 Pandemisinin Türkiye ekonomisine etkileri makro düzeyde değerlendirilmektedir. Dördüncü bölümde Sonuç ve Değerlendirme yer almaktadır. Çalışma, Türkiye ekonomisi ile ilgili çeşitli veri kaynakları ve konu ile ilgili bilimsel literatür kapsamı dahilinde gerçekleştirilmiştir.

2. 2019 SONU İTİBARIYLA TÜRKİYE EKONOMİSİNİN GENEL DURUMU

Türkiye ekonomisinin 2015-2019 yılları genel dengesi Tablo 1’de yer almakta olup, Türkiye’nin GSYH’si, 2019 yılında 754 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2019 yılında GSYİH, 2018 döviz krizinin etkisi ile % 0,9 büyümüştür. Enflasyon 2018 de % 20,30 olurken 2019 yılında % 11,84 ile 2017 yılı seviyesine inmiştir. İşsizlik Oranı % 13,0, İşgücüne Katılım Oranı % 52,3 olarak gerçekleşmiştir. TL bu dönemde reel olarak % 23,3 değer kaybederek TÜFE Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru endeksi 2015 yılındaki 99,2 seviyesinden 76,1’e gerilemiştir. 2019 yılı sonu itibarıyla 1 USD = 5,95 TL, EUR= 6,68 TL olmuştur. Dış ticaretteki rakamlar, 2019 yılında 2018 yılına göre; ihracat % artarak 180,8 milyar dolar, ithalat % azalarak 210,3 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Dış ticaret açığı 29,5 milyar dolar, ihracatın ithalatı karşılama oranı % 86, cari işlemler fazlası 8,7 milyar dolar, cari işlemler fazlasının GSYİH içindeki payı, % 1,2 olmuştur. Net Doğrudan Yatırımlar 5,6 milyar dolar olmuştur. Kamu Bütçesi bağlamında bütçe gelirleri; 875,8 milyar TL, harcamalar 999,5 milyar TL, bütçe açığı 123,7 milyar TL olarak GSYH’nin % 2,9’u olarak gerçekleşmiştir. Faiz giderleri 99 milyar TL ile bütçenin %10’u düzeyinde gerçekleşmiştir. Merkezi yönetim toplam borç stoku 2015 yılında 678,2 milyar TL iken 2019 yılında % 96 artışla 1.328,8 milyar olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde enflasyon oranının %78 olduğu göz önüne alındığında borç stokunun reel olarak %10 civarında arttığı görülmektedir.

Tablo 1’de yer alan Türkiye Ekonomisinin Genel Dengesi (2015-2019) rakamları irdelendiğinde, özetle artan ve kronik hale gelen işsizlik, 2018 krizinin etkisiyle düşük büyüme oranı ve bunun düşürdüğü dış ticaret açığının etkisiyle uzun yıllardan sonra verilen ve konjonktürel olduğu görülen cari fazla enflasyonist bir ekonomi, döviz kurunun son beş yılda % 23 oranında reel değer kaybı, vergi gelirlerinin düşmesi ve askeri harcamalardaki artışın getirdiği bütçe açığının artması ve bunun birikimli olarak toplam borç stokunu 5 yılda reel olarak % 10 arttırdığı görülmektedir.

Tablo 1. Türkiye Ekonomisinin Genel Dengesi (2015-2019)

	2015	2016	2017	2018	2019
Büyüme					
GSYH (milyar USD)	862	863	853	789	754
GSYH (milyar TL)	2.339	2.609	3.111	3.724	4.280
Büyüme Oranı (%)	6,1	3,2	7,5	2,8	0,9
Enflasyon (%)					
TÜFE (yıllık)	8,81	8,53	11,92	20,30	11,84
Yurt İçi ÜFE (yıllık)	5,71	9,94	15,47	33,64	7,36
İşgücü Piyasası Verileri Mevsim sellikten Arındırılmış					
İşsizlik Oranı (%)	10,2	12,0	9,9	12,8	13,0
İşgücüne Katılım Oranı (%)	51,7	52,4	53,1	53,0	52,3
Döviz Kurları					
TÜFE Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru	99,2	93,6	86,3	76,4	76,1
USD/TL	2,92	3,52	3,79 5,	32	5,95
EUR/TL	3,17	3,71	4,55	6,08	6,68
Döviz Sepeti (0,5*EUR+0,5*USD)	3,04	3,61	4,17	5,70	6,32
Dış Ticaret Dengesi (1) (milyar USD)					
İhracat	151,0	149,2	164,5	177,2	180,8
İthalat	213,6	202,2	238,7	231,2	210,3
Dış Ticaret Dengesi	-62,6	-52,9	-74,2	-54,0	-29,5
İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)	70,7	73,8	68,9	76,6	86,0
Ödemeler Dengesi (1) (milyar USD)					
Cari İşlemler Dengesi	-27,3	-26,8	-40,6	-20,7	8,7
Finans Hesabı	-21,2	-21,7	-46,8	-10,9	1,8
Doğrudan Yatırımlar (net)	-14,2	-10,8	-8,4	-9,4	-5,6
Portföy Yatırımları (net)	15,3	-6,4	-24,1	3,1	1,2
Diğer Yatırımlar (net)	-10,6	-5,3	-6,2	5,7	-0,2
Rezerv Varlıklar (net)	-11,8	0,8	-8,2	-10,4	6,3
Net Hata ve Noksan	6,1	5,1	-6,3	9,8	-6,9
Cari İşlemler Açığı/GSYH (%)	-3,2	-3,1	-4,8	-2,6	1,2
Bütçe Gerçekleşmeleri (2)(3) (milyar TL)					
Harcamalar	506,3	584,1	678,3	830,5	999,5
Faiz Harcamaları	53,0	50,2	56,7	74,0	99,9
Faiz Dışı Harcamalar	453,3	533,8	621,6	756,5	899,5
Gelirler	482,8	554,1	630,5	757,8	875,8
Vergi Gelirleri	407,8	459,0	536,6	621,3	673,3
Bütçe Dengesi	-23,5	-29,9	-47,8	-72,8	-123,7
Faiz Dışı Denge	29,5	20,3	8,9	1,3	-23,8
Bütçe Dengesi/GSYH%	-1,0	-1,1	-1,5	-2,0	-2,9
Merkezi Yönetim Toplam Borç Stoku (milyar TL)					
İç Borç Stoku	440,1	468,6	535,4	586,1	755,1
Dış Borç Stoku	238,1	291,3	341,0	481,0	573,7
Toplam Borç Stoku	678,2	760,0	876,5	1.067,1	1.328,8

Kaynak: TÜİK, TCMB, T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, T.C. Ticaret Bakanlığı verileriyle hazırlanmıştır.

3. COVID 19 PANDEMİSİNİN TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİNİN MAKRO DEĞERLENDİRMESİ

Covid-19 pandemisinin Türkiye ekonomisine etkilerini makro bağlamda değerlendirmek için, büyüme, enflasyon, kamu maliyesi, istihdam, dış ticaret ve cari açık, faiz, döviz kuru, üretim, finansal sektör gibi makro büyüklükler üzerindeki etkilerin irdelenmesini gerektirmektedir.

3.1. Büyüme

2019 yılının son çeyreğinde %6, yılın tamamında %0,9 oranında büyüyen ve Orta Vadeli Program'a göre bu yıl için büyüme tahmini yüzde 5 olan Türkiye ekonomisi, salgın nedeniyle çeşitli tahminlere göre 2020 yılını küçülerek tamamlayacak, 2021 yılında büyümeye geçecektir.

Türkiye'de 10 Mart'ta ilk korona vakasının belirlenmesinden sonra alınan tedbirler ve tecrit önlemleri ekonomiyi yavaşlatmıştır. İşletmelerin kendi aldığı veya kamunun uyguladığı tedbirler kapsamında öncelikle ekonominin arz tarafına çeşitli kısıtlamalar getirilmiştir. Bazı tesislerde üretimin durdurulması veya kapasite sınırlaması getirilmesi ile özellikle hizmet ve perakende sektörlerinde yer alan çeşitli işletmelerin kapatılması gibi tedbirler, üretkenliğin azalmasına neden olmuştur.

Bu bağlamda, AB Komisyonu, Türkiye ekonomisinin 2020 yılında yüzde 5.4 daralacağını 2021 yılında ise yüzde 4.4 büyüyeceğini öngörmektedir. Fitch Solutions, bu yıl Türkiye'de yüzde 3.4 daralma beklediklerini, gelecek yıllarda ise ılımlı bir toparlanma olacağını açıklamıştır. IMF, 2020 yılında Türkiye için de yüzde 5 küçülme öngörmektedir. Moody's Investors Service yayınladığı Global Makro Görünüm 2020-2021 raporunda, G20 ülkeleri için 2020 ve 2021 yılı büyüme tahminlerini revize etmiş ve Türkiye ekonomisinin 2020 yılında yüzde 5 daralacağını, 2021 yılında ise yüzde 3,5 büyüme yaşanacağını öngörmektedir (Moody's Investors Service,2020).

Dünya Bankası (DB), 9 Nisan 2020 tarihli raporunda Türkiye için 2020 büyüme tahminini yüzde 0,5'e indirmiştir. DB, 2021 yılında Türkiye ekonomisinin yüzde 4 2022 yılında yüzde 4.0 büyüyeceğini öngörmektedir (World Bank,2020). Reuters anketine katılan yaklaşık 40 ekonomistin tahminlerinin medyan (ortanca) değerine göre, Türkiye Gayri Safi Yurtiçi Hasılası'nın (GSYH) bu yılın tamamında yüzde 1.4 daralması beklenirken, ikinci ve üçüncü çeyrekte bir önceki yılın aynı dönemine göre sırasıyla yüzde 8.6 ve yüzde 5.3 daralma yaşanacağı tahmin edilmektedir (Reuters,2020).

Deloitte'in farklı senaryolar ve politikalara göre hesaplamalar yaptığı çalışmada, Türkiye için senaryolara göre yüzde 0,6 ile yüzde 8 gibi geniş bir aralıkta daralma tahmini yapılmıştır (Deloitte,2020). Tablo 2'de Senaryo 1'in üç aylık toparlanma süreci öngören sonuçları sunulmaktadır. Senaryolara göre; Türkiye ekonomisinin salgının olumsuz etkilerinden asgari düzeyde hasarla kurtulabilmesi için Mayıs sonu itibariyle aktif vaka sayısının kontrol edilebilir seviyede tutulabilmesi, Haziran'da tedbirlerin kademeli olarak gevşetilmeye başlamasıyla beraber Haziran sonu itibariyle ekonominin normale dönebilmesi gerekmektedir. Tablo 2'de kurumların güncellenen

büyüme tahminleri ve bu çalışmadaki IMF'nin salgın sonrası büyüme beklentisi en büyük daralmayı öngörmektedir.

Tablo 2. Covid-19 Salgını Sonrasında Türkiye İçin Değişen Büyüme Tahminleri,%

Kurum	Covid-19 öncesi	Covid-19 sonrası	Fark
IMF	3,0	-5,0	8,0
Dünya Bankası	3,5	0,5	3,0
EIU	3,8	-3,5	7,3
Ortalama	3,4	-2,7	6,1
Deloitte Türkiye	3,5	-1,9	5,4

Kaynak: Deloitte Türkiye. (Nisan 2020).

Türkiye ekonomisi, salgının etkilerinin yoğun hissedilmediği 2020 yılının ilk çeyreğinde %4,5 büyümüştür. Bir önceki çeyreğe göre ise mevsim ve takvim etkisinden arındırılmış verilerle büyüme %0,6 artmıştır. Cari fiyatlarla GSYH 4,3 trilyon TL'den 4,4 trilyon TL'ye, dolar cinsinden ise 754 milyar dolardan 758 milyar dolara yükselmiştir.

2020 yılının ilk çeyreğinde %4,5 büyümenin 4 puanını tüketim kalemi, 5,3 puanını stoklar oluşturmuştur. Son 7 çeyrektir yatırımlar büyümeye negatif katkı sağlarken, bu çeyrekte de büyümeye -0,4 puan negatif etkisi olmuştur. Net ihracat ilk çeyrekte net ihracatın büyümeye -4,3 puan negatif etkisi olmuştur. Büyümeye üretim yönüyle baktığımızda, %4,5'lik büyümeye en büyük katkıyı 1,3 puanla sanayi sektörü vermiştir. Bunu 0,8 puanla hizmet sektörü takip etmiştir. Kamu yönetimi, eğitim, insan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri büyümeye 0,5 puan, bilgi ve iletişim sektörü 0,3 puan, tarım sektörü ise 0,1 puan katkıda bulunmuştur. İnşaat sektörü ise son 7 çeyrektir negatif katkıda bulunmakta olup bu çeyrek -0,1 puanlık negatif katkı sağlamıştır.

3.2. Enflasyon

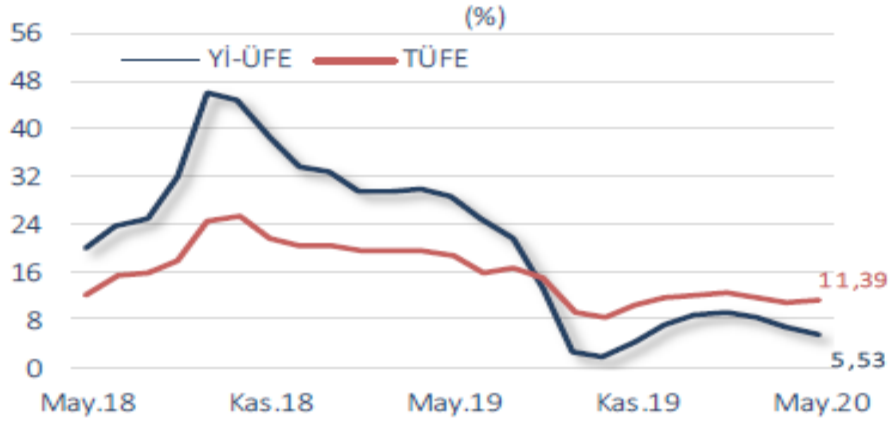
2019 sonunda %11,84 olarak gerçekleşen Tüketici Fiyatları Enflasyonu (TÜFE); Şubat 2020'de 12,37; Mart ayında % 11,87 ve 2020 yılının ilk çeyreğinde yüzde 11,86 olmuştur. Nisan ve Mayıs aylarında sırasıyla aylık TÜFE artışı %0,85 ve %1,36 olurken yıllık TÜFE enflasyonu Mayıs ayı itibariyle %11,39 olmuştur.

Tablo 3. Türkiye Aylık Enflasyon Rakamları, Ocak-Mayıs 2020

Ay	TÜFE (%)		2020 Yılı		ÜFE (%)	
	Aylık	Yıllık	Ay	Aylık	Yıllık	
Ocak	1,35	12,15	Ocak	1,84	8,84	
Şubat	0,35	12,37	Şubat	0,48	9,26	
Mart	0,57	11,86	Mart	0,87	8,50	
Nisan	0,85	10,94	Nisan	1,28	6,71	
Mayıs	1,36	11,39	Mayıs	1,54	5,53	

Kaynak: TÜİK

Nisan 2020 de aylık yurt içi ÜFE (Yİ-ÜFE) artışı %1,28, Mayıs 2020’de % 1,54 olarak gerçekleşmiş ve yıllık Yİ-ÜFE artışı da yüksek baz etkisinin desteğiyle Şekil 1’de görüldüğü gibi Mayıs ayında % 5,53 ile 12 ayın en düşük seviyesine inmiştir. Döviz kurlarındaki yükselişe karşılık enerji fiyatlarındaki düşüş Yİ-ÜFE’deki artışı sınırlandırmıştır.

Şekil 1.Yıllık Enflasyonun Gelişimi

Kaynak: İşbank (2020/a)

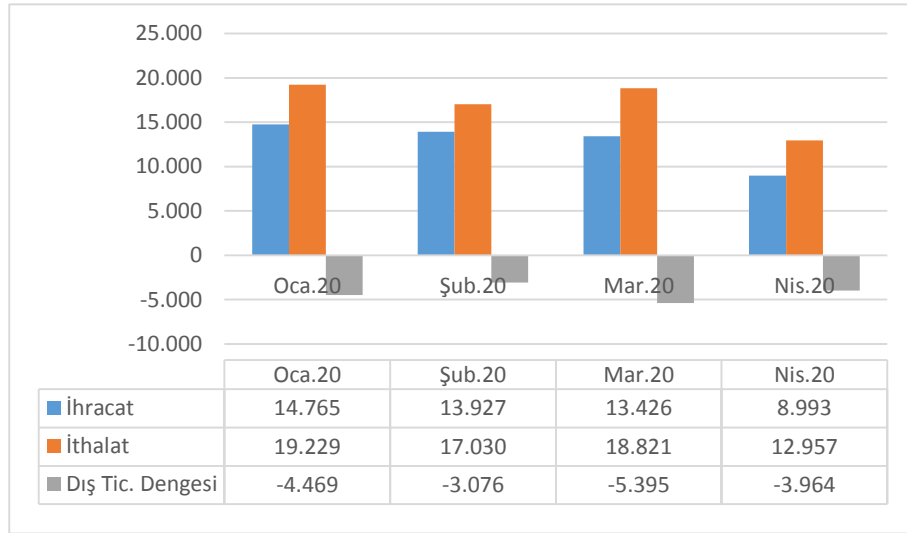
Türk Lirası’nda son aylardaki hızlı değer kaybı enflasyonist bir etki yaratsa da dünya piyasalarında petrol ve emtia fiyatlarındaki gerileme ve taleplerdeki düşüşün bu etkiyi büyük ölçüde azalttığı görülmektedir (İşbank,2020/a). Bu çerçevede, TCMB 30 Nisan’da yayımladığı Enflasyon Raporu’nda 2020 yılsonu enflasyon tahminini, yıllık ortalama petrol fiyatı tahminininin 60 USD’den 32,6 USD’ye çekilmesi, gıda enflasyonu öngörüsünün %11’den %9,5’e indirilmesi ve çıktı açığında yapılan aşağı yönlü güncelleme nedenleriyle %8,2’den %7,4’e çekerken 2021 yılsonu enflasyon tahminini olan %5,4’ü değiştirmede (TCMB,2020/a).

Dünya Bankası, korona virüs salgınının kontrol altına alınmasına bağlı olarak Banka’nın Türkiye için 2020 yılı enflasyon tahmini yüzde 11 olurken, enflasyonun 2021’de yüzde 9,0’a ve 2022’de yüzde 8,5’e gerileyeceği öngörüsünde bulunmuştur (Worldbank,2020). IMF Türkiye’de enflasyonun 2020 yılında yüzde 11.4, 2021’de ise yüzde 11.7 olarak gerçekleşeceği tahmininde bulunmuştur (IMF,2020/a).

3.3. Dış Ticaret ve Cari İşlemler Bilançosu

TÜİK verilerine göre Mart ayında ihracat hacmi geçen yılın aynı ayına kıyasla %17,8 azalarak 13,4 milyar USD olurken, ithalat %3,1 artışla 18,8 milyar dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. Böylece, dış ticaret açığı %181,6 genişleyerek 5,4 milyar dolara yükselmiştir. Dış ticaret açığındaki genişleme yılın birinci çeyreğinde Ocak-Mart

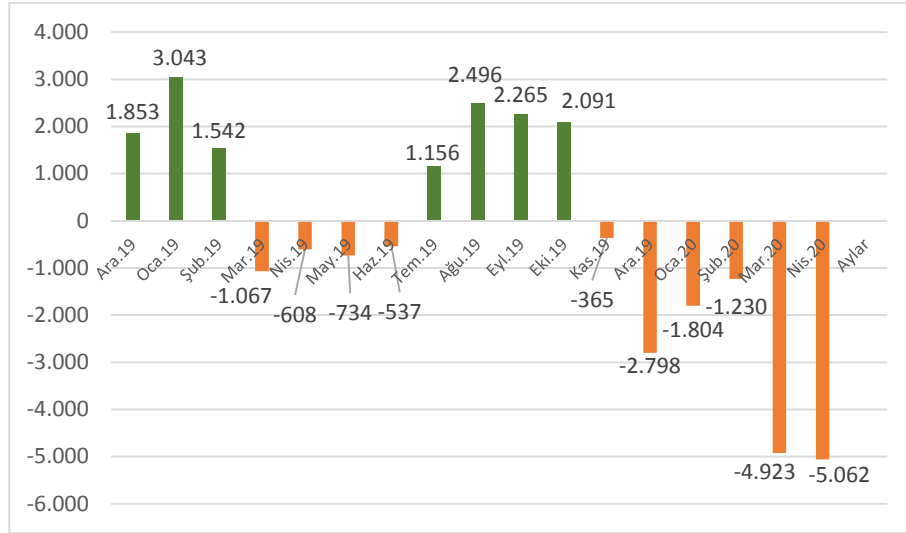
2020 döneminde %117,3 olmuştur. Bu dönemde ihracatın ithalatı karşılama oranı 2019'daki %88,2 seviyesinden %76,8'e gerilemiştir. Korona virüs salgınının yarattığı olumsuzluklar nedeniyle ihracatta Mart'ta başlayan yıllık bazdaki düşüş Nisan ayında devam etmiştir. TÜİK verilerine göre Nisan ayında ihracat hacmi geçen yılın aynı ayına kıyasla %41,4 azalarak 9 milyar USD olurken, ithalat %25 daralarak 13,6 milyar USD düzeyinde gerçekleşmiştir. Böylece, dış ticaret açığı % 67 genişleyerek 4,6 milyar USD'ye yükselmiştir. Dış ticaret açığındaki genişleme Ocak-Nisan 2020 döneminde %102,3 olmuştur. Bu dönemde ihracatın ithalatı karşılama oranı 2019'daki %87,4 seviyesinden %74,7'ye gerilemiştir. Dış satım mayıs ayında bir önceki aya göre yüzde 10,84 artmıştır.

Şekil 2. Aylık Dış Ticaret Rakamları, Ocak-Nisan 2020, milyar Dolar

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı verileriyle oluşturulmuştur.

Geçtiğimiz yılın Mart ayında 120 milyon USD seviyesinde olan cari açık Mart 2020'de 4,92 milyar USD olmuştur. Geçtiğimiz yılın ilk çeyreğinde ekonomik aktivitedeki zayıflığa bağlı olarak sınırlı düzeyde gerçekleşen cari açık, ithalat hacminde özellikle yılın ilk iki ayında kaydedilen yükseliş ve Mart ayında yaşanan belirgin artışın da etkisiyle bu yılın aynı döneminde 7,6 milyar USD olmuştur. Cari açıktaki bu hızlı genişlemede dış ticaret açığının yıllık bazda yaklaşık 6 katına çıkmasının yanı sıra virüs salgını nedeniyle hizmet gelirlerinde yaşanan düşüş de önemli rol oynamıştır. 12 aylık cari fazla da azalarak Mart ayında 1,5 milyar USD olmuştur. Nisan 2020'de Cari açık 5.062 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bunun sonucunda on iki aylık cari işlemler açığı 3.291 milyon ABD doları olmuştur (TCMB/b).

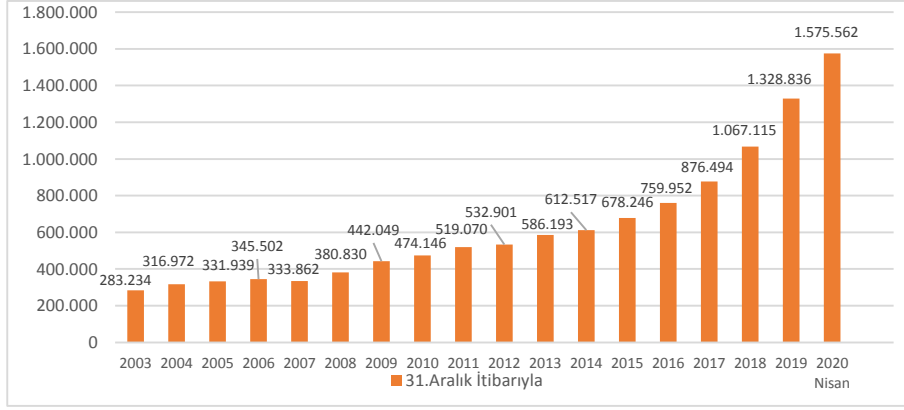
Şekil 3. Aylık Cari İşlemler Dengesi (Milyar Dolar)

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı verileriyle oluşturulmuştur.

Pandeminin etkisiyle önceki yıla göre Nisan 2020’de ihracatımız; Fransa’ya %66; İspanya’ya %59; İngiltere’ye % 57,7;İtalya’ya %51; Belçika’ya %48,8; Almanya’ya %35,9; Irak’a %34,4 ve ABD’ye %25,1 oranında düşmüştür. Nisan 2020’de AB ülkelerine ihracatımız 2019 Nisan ayına göre % 49 azalışla 3 milyar 739 milyon dolar olurken bu bölgeye yapılan ihracat toplam ihracatımızın %41,9’unu teşkil etmiştir. (T.C.Ticaret Bakanlığı,2020).

3.4. Merkezi Yönetim Toplam Borç Stoku

Türkiye ekonomisinde 2003-2020 yılları arasındaki Merkezi Yönetim Toplam Borç Stoku Şekil 4’de görülmektedir. 2019 yılında toplam borç 1.328,8 TL, GSYİH miktarı 4.280 milyar TL olup Toplam Borç/GSYİH Oranı %31 olmuştur. 2020 yılının birinci çeyreği (31 Mart 2020) itibariyle bu oran %33 olarak gerçekleşmiştir. İkinci çeyrekte ekonominin küçülmesi, bütçe harcamalarının artması ve bütçe gelirlerinin azalması ile Toplam Borç/GSYİH Oranının yükselebileceği öngörülmektedir.

Şekil 4. Merkezi Yönetim Toplam Borcu, 2003-2020, milyon TL
Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı verileriyle oluşturulmuştur

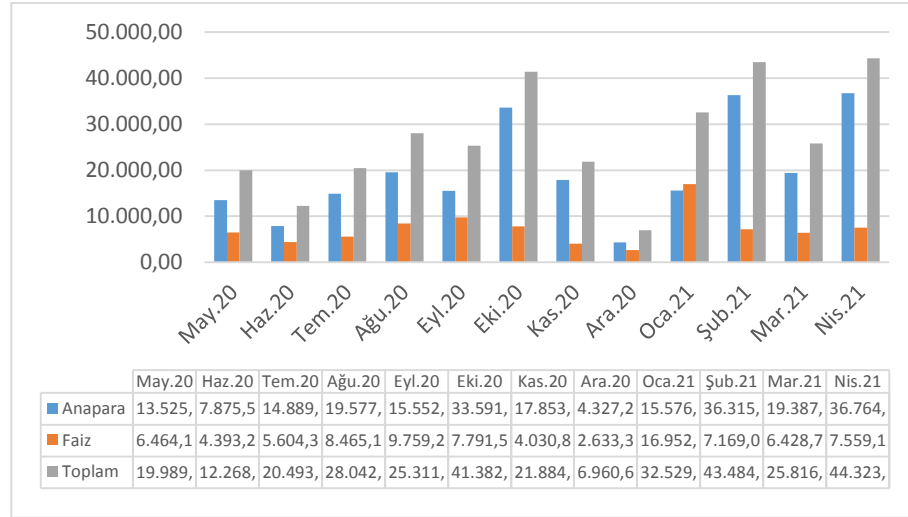
Tablo 4'te yer aldığı gibi merkezi yönetim brüt borç stoku özellikle döviz kurundaki artış nedeniyle 30 Nisan 2020 tarihi itibarıyla 1.575,6 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Borç stokunun 739,5 milyar TL tutarındaki kısmı Türk Lirası cinsi, 836,1 milyar TL tutarındaki kısmı döviz cinsi borçlardan oluşmaktadır (Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2020).

Tablo 4. Merkezi Yönetim Toplam Borç Stoku, Ara.2019-Nis. 2020(milyar TL)

Merkezi Yönetim Top. Borç Stoku	Ara.19	Oca.20	Şub.20	Mar.20	30 Nisan.20
İç Borç Stoku	755,1	761,9	786,0	808,8	739,5
Dış Borç Stoku	573,3	574,3	623,5	653,3	836,1
Toplam Borç Stoku	1.328,8	1.336,2	1.409,5	1.462,0	1.575,6

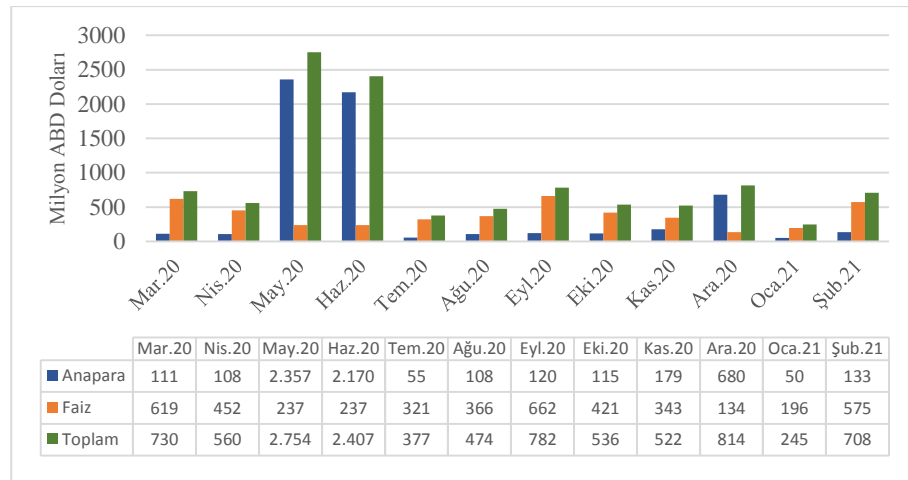
Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı verileriyle oluşturulmuştur

Şekil 5 ve Şekil 6'da Merkezi Yönetim sırasıyla İç Borç ve Dış Borç Ödeme Projeksiyonları yer almaktadır. İç borç ödemesi; Ekim 2020, Şubat 2021 ve Nisan 2021 aylarında 40 milyar TL üzerindedir. Dış borç ödemelerinde Mayıs ve Haziran 2020'deki ödemeler dışında aylık 800 milyon doların altındadır. 2020 yılı iç borç ödemesi 178.660 milyon TL Anapara olmak üzere Toplam 263,680 milyon TL olup Mayıs 2020-Nisan 2021 dönemindeki iç borç ödemesi 322.212 milyon TL olduğu görülmektedir.

Şekil 5. Merkezi Yönetim İç Borç Ödeme Projeksiyonları

Kaynak:T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı verileri ile oluşturulmuştur

Şekil 6. Merkezi Yönetim Dış Borç Ödeme Projeksiyonları

Kaynak:T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı verileri ile oluşturulmuştur

3.5. Bütçe Dengesi

Tablo 5'te görüldüğü gibi merkezi yönetim bütçe dengesi Ocak 2020'de 21,5 milyar TL, Şubat 2020 ayında 14,1 milyar TL fazla verirken Türkiye'nin virüs salgınından etkilenmesiyle birlikte Mart 2020'de -29,6 milyar TL açık vermiştir. Ocak-Şubat döneminde sergilenen görece olumlu bütçe performansının etkisiyle ve ÖTV

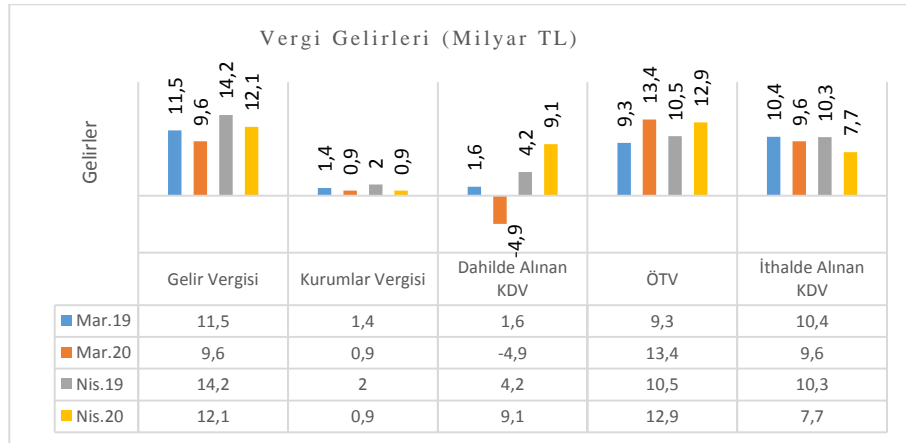
gelirlerinin Mart ayında düşük bazın da etkisiyle geçen yılın aynı ayına göre %43,4 oranında genişlemesi bütçe gelirlerindeki düşüşü sınırlandırmış bütçe açığı yılın ilk çeyreğinde geçen yılın aynı dönemine kıyasla 6,6 milyar TL (%18,2) azalarak 29,6 milyar TL düzeyine inmiştir. Mart ayındaki olumsuz performansına karşın, vergi gelirleri, yılın ilk çeyreğinde %14,2 oranında genişlemiştir. Faiz dışı denge ise, 2019'un ilk çeyreğinde 2,8 milyar TL açık verirken bu yılın aynı döneminde 8,7 milyar TL fazla vermiştir. Korona virüs bağlamında bütçe harcamalarının artması gelirlerin azalması ile Merkezi Bütçe Nisan 2020'de -72,8 milyar TL açık vermiştir.

Tablo 5. Merkezi Yönetim Bütçesi Ocak-Nisan 2020

Bütçe Gerçekleşmeleri (milyar TL)	Oca.20	Şub.20	Mar.20	Nisan 19	Nisan 20
Harcamalar	100,7	194,2	285,3	330,4	393,8
Gelirler	122,2	208,3	255,7	276,0	321,0
Bütçe Dengesi	21,5	14,1	-29,6	-54,5	-72,8

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı

Pandemi nedeniyle vergi tahsilatlarının ertelenmesi vergi gelirlerinin Mart 2020'de önceki yılın aynı dönemine göre %10,1 düşmesine sebep olmuştur. Dâhilde alınan KDV, 4,9 milyar TL azalmıştır. Bunun yanı sıra gelir vergisi ile diğer gelirlerde yaşanan düşüşler de bütçe gelirlerini olumsuz etkilemiştir. ÖTV gelirlerinin %43,4 oranında artması bütçe gelirlerini olumlu etkilemiştir. TL'deki değer kaybının da etkisiyle ithalde alınan KDV'nin bütçe gelirlerindeki artışa katkıda bulunmuştur. Mart ayındaki olumsuz performansına karşın, vergi gelirleri 2020'nin ilk çeyreğinde %14,2 oranında genişlemiştir (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı,2020) .

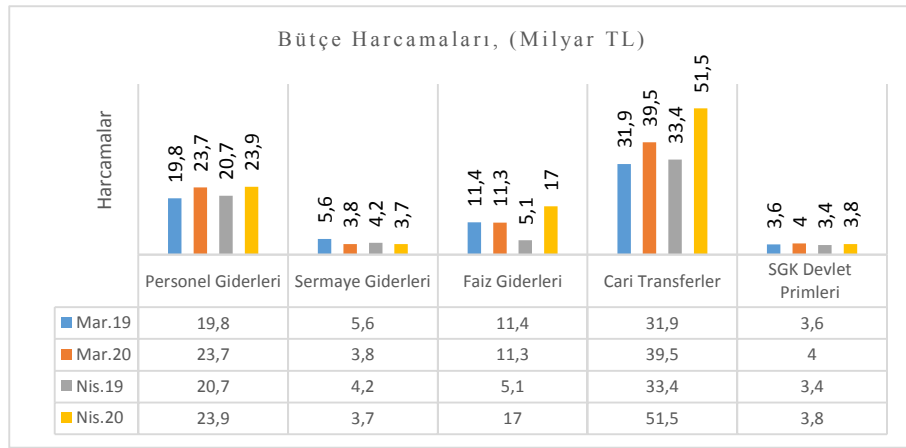

Şekil 7. Vergi Gelirleri Karşılaştırması, Mart-Nisan,2019 ve 2020 (Milyar TL)

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı verileriyle oluşturulmuştur.

Yılın ilk çeyreğinde bütçe harcamalarındaki hızlı artış sürmüştür. Mart ayında cari transferler ile personel giderlerindeki artışlar bütçe giderlerinin hızlı yükselmesine sebep olmuştur. Cari transferler altında yer alan diğer Hazine yardımlarındaki 2,6 milyar TL artış bütçe harcamalarındaki %15,6'lık yükselişe 3,3 puan katkıda bulunmuştur. Gayrimenkul sermaye ve üretim giderlerinin yıllık 1,6 milyar TL (%35,9) düşmesi bütçe harcamalarındaki yükselişi 2 puan azaltmıştır.

Hazine ve Maliye Bakanlığı verilerine göre, Ocak-Mart 2020 döneminde 63,3 milyar TL olan Hazine'nin net borçlanmasına, pandemi harcamaları nedeniyle Nisan ayında rekor bir artışla 59,7 milyar TL ilave olmuştur. Ocak-Nisan 2020'deki dört aylık süreçte, Hazine, geçmiş yılda yaptığı 56,1 milyar TL borçlanmaya göre % 119 artışla 123 milyar TL net borçlanmıştır. Hazine, 2020'nin ilk üç ayında 26,4 milyar TL nakit açığı verirken Mart ayında bu rakam 40,4 milyar TL olmuştur (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı) .

Şekil 8. Bütçe Harcamaları, Mart-Nisan,2019 ve 2020 (Milyar TL)

Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı verileriyle oluşturulmuştur.

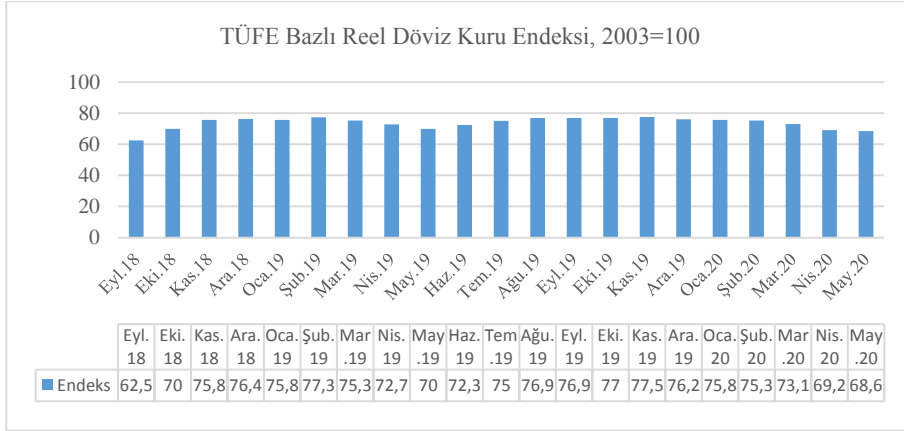
3.6. Döviz Kurları

2020 yılı başında 1 Dolar= 5,95 TL, 1 Euro= 6,65 TL olmuştur. Pandeminin etkisiyle Gelişmekte Olan Ülkelerden (GOÜ) kaçan yabancı sermaye ve fonlar Türkiye'den de hızla çıkmıştır. Şekil 'de görüldüğü gibi sermaye çıkışıyla paralel bir şekilde Döviz kurlarında yükseliş ve Türk Lirasında değer kaybı yaşanmıştır. Merkez Bankası verilerine göre, yabancı yatırımcılar yılın ilk dört ayında yaklaşık 3 milyar dolarlık hisse senedi satmıştır.

Şekil 9. Döviz Çıkışı ve Dolar Kuru
Kaynak: Alaattin AKTAŞ (2020),

Devlet iç borçlanma senedindeki satış ise 5.5 milyar dolara ulaşmıştır. 2015 yılının tümünde 8.8 milyar dolarlık satış yapan yabancıların 2020 yılı ilk dört ayda gerçekleştirdikleri satış 8.4 milyar dolar gibi rekor bir düzeye erişmiştir. 2020 yılında dolar kuru en yüksek Mayıs ayı içinde 7,23 TL olmuş ve daha sonra gerileyerek halen 6,70-6,90 TL aralığında dalgalanmaktadır.

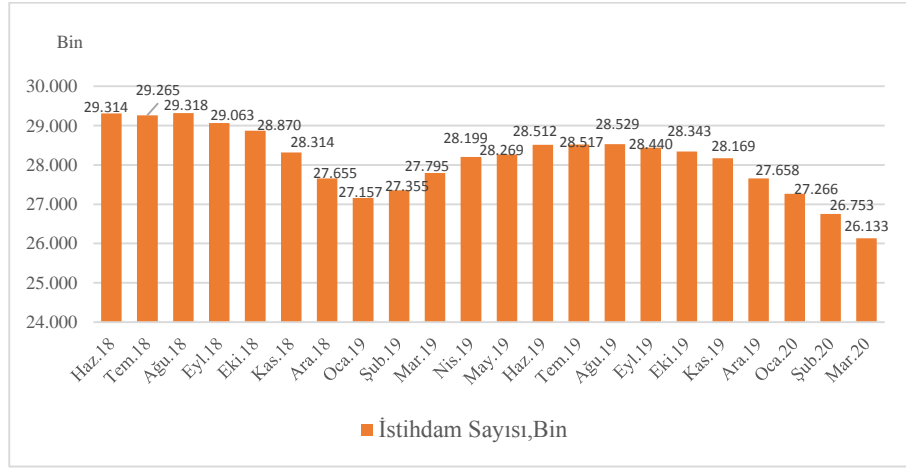
Şekil 10. TÜFE Bazlı Reel Döviz Kuru, 2003=100
Kaynak: TCMB Verileriyle oluşturulmuştur.

Aralık 2019 da 76,22 olan TÜFE bazlı (2003=100) reel döviz kuru, Ocak 2020'de 75,77; Şubat ayında 75,34; Mart'ta 73,06;Nisan'da 69,18;Mayıs 2020 de 68,60 olmuştur. Özetle Şekil 10'da görüldüğü gibi 2020 yılının ilk beş ayında Türk Lirası yüzde 10 reel kayıp yaşamıştır.

3.7. İstihdam

Türkiye ekonomisinde Şekil 11'de yer aldığı gibi Ocak 2018'de 28 milyon 29 bin olan mevsim etkisinden arındırılmamış istihdam, 2018 Ağustos ayında 29 milyon

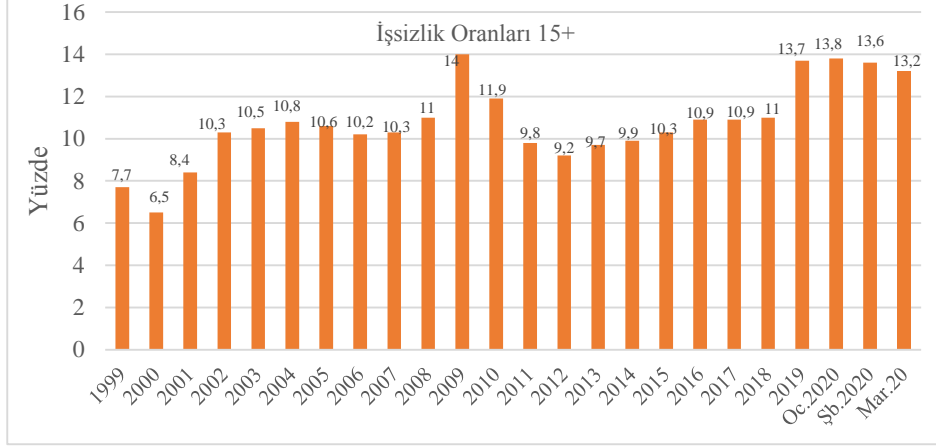
318'e yükselmiştir. Bu tarihten Şubat 2019'a kadar azalış gösteren istihdam sayısı Şubat 2019'da artış, Temmuz 2019'dan sonra ise azalmaya başlamıştır. 2020 Ocak ayında istihdam rakamları Ağustos 2018 itibariyle 2 milyon 52 bin azalarak 27 milyon 266 bine gerilemiştir. Mart 2020'de istihdam edilenlerin sayısı 26 milyon 133 bine, istihdam oranı ise yüzde 42 ile 2018 krizinden bu yana en düşük rakamlara düşmüştür. İstihdam edilenlerin %16,4'ü tarım, %21,1'i sanayi, %4,9'u inşaat, %57,6'sı ise hizmet sektöründe yer almaktadır. Türkiye'de işgücüne katılım oranı % 50-54 aralığındadır.

Şekil 11. Türkiye Ekonomisinde İstihdam Rakamları, Haz.2018-Mar.2020
Kaynak: TÜİK verileriyle oluşturulmuştur

İşsizlik oranı ise, 2019 yılında 2018'e göre 2,7 puan artarak %13,7 olmuştur. 2019 yılında genç işsizlik oranı %25,4 olmuştur.

TÜİK tarafından 11 Mayıs 2020 tarihinde açıklanan (Ocak-Şubat-Mart) verilerinde Covid-19'un yarattığı ekonomik krizin sonuçları, işsizlik ve istihdama etkileri henüz görülmemektedir. TÜİK verilerine göre işgücü ve istihdamın birlikte düştüğü görülüyor. İşgücü, 2019 Şubat ayına göre 1 milyon 102 bin azalarak 30 milyon 982 bine gerilerken, işgücüne katılma oranı ise 2.6 puanlık azalış ile %49.9 olarak gerçekleşmiştir. İstihdam son bir yılda 602 bin azalmıştır. Toplam istihdam uzun bir süreden sonra ilk kez 27 milyonun altında gerçekleşerek Şubat 2020'de 26 milyon 753 bin, Mart 2020'de 26 milyon 133 bin olmuştur. İstihdam 2018 krizi öncesine göre (Ağustos 2018) 3 milyon 185 bin azalmıştır.

Şekil 12: İşsizlik Oranları (1999-2020),%

Kaynak: TÜİK verileriyle oluşturulmuştur

İşgücüne katılım oranı Mart 2020 döneminde Mart 2019 dönemine göre 2 milyon 235 bin kişi azalarak 30 milyon 104 bine düşmüştür. İşgücüne katılma oranı ise % 48,4 olmuştur. Mart 2020 döneminde herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna bağlı olmadan çalışanların toplam çalışanlar içindeki payı olan kayıt dışı çalışanların oranı, % 29,1 olmuştur. Tarım dışı sektörde de kayıt dışı çalışanların oranı % 8,6 olmuştur (TÜİK).

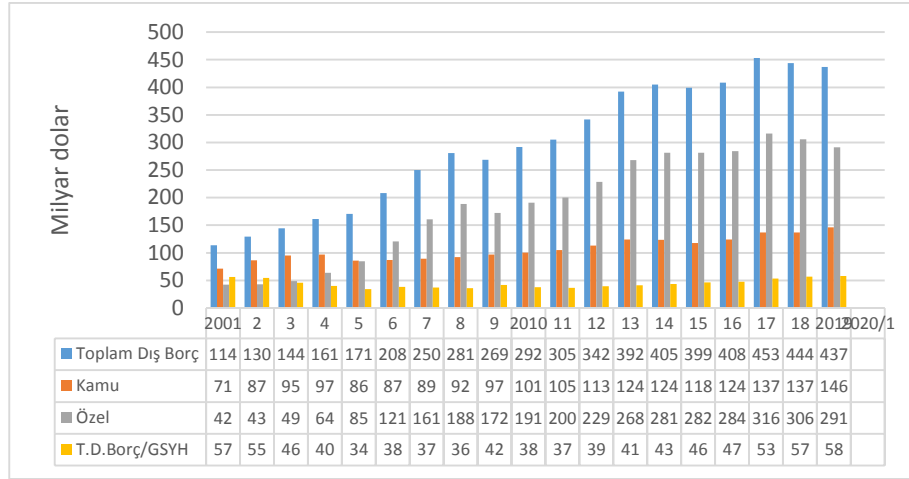
Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı'nın derlediği verilere göre, 2020 yılı I. döneminde toplam kamu istihdamı 2019 yılının aynı dönemine göre %4,0 oranında artarak 4 milyon 699 bin kişi olmuştur.

Covid-19 nedeniyle ortaya çıkabilecek işsizlik konusunda yapılan bir çalışmaya göre, dar tanımlı iş ve istihdam kaybının 12 milyona, geniş tanımlı işsizliğin 15-16 milyon civarına ulaşabileceğini tahmin edilmektedir (DİSK-AR,2020).

İŞKUR Nisan 2020 verilerine göre Mart 2020'de 167 bin 306 olan açık iş sayısı Nisan 2020'de 52 bin 418'e düşmüştür. Geçen yılın aynı dönemine göre ise Nisan ayında 200 bin 468 olan açık iş sayısı 52 bin 428'e gerilemiştir. Böylece son 1 yılda açık iş sayısı korona nedeniyle yüzde 73,8 oranında azalmıştır (İŞKUR).

3.8. Dış Borç

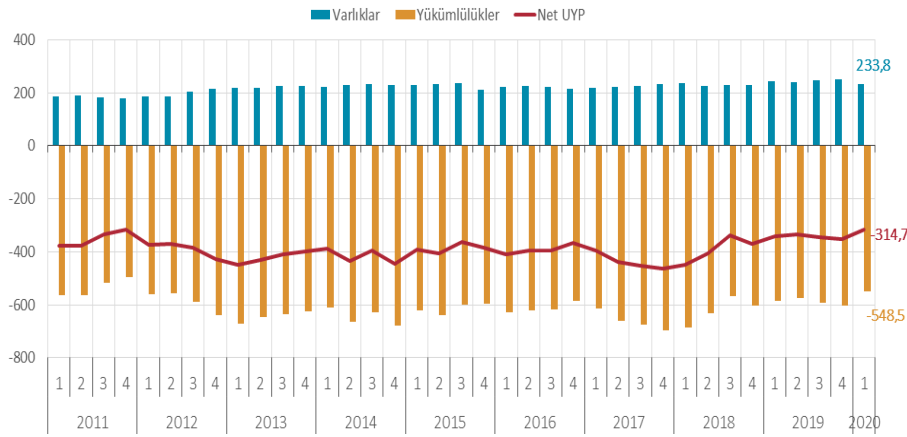
Şekil 13'te görüldüğü gibi, 2003 yılında 129 milyar ABD doları olan Türkiye'nin brüt dış borç stoku 17 yılda yaklaşık 3.5 kat artarak Haziran 2019 itibarıyla 447 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. Bu süreçte kamunun dış borcu 2.3 kat; özel sektörün dış borcu ise 6.8 kat artmış, toplam dış borcun milli gelire oranı ise 61.9 ile 2001 krizi seviyesinin (54.8) beş puan üzerine çıkmıştır.

Şekil 13. Türkiye'nin Brüt Dış Borç Stoku ve Dağılımı

Kaynak: TCMB Verileriyle oluşturulmuştur.

Şekil 14'de Türkiye'nin Uluslararası Yatırım Pozisyonu yer almakta olup 2020'nin ilk çeyreğinde uluslararası yükümlülükler 548,5 milyar dolar, varlıklar 233,8 ve net yükümlülükler -314,7 milyar dolar seviyesindedir (TCMB). Bu dönemde her üç kaleminde 2019 yılına göre azaldığı görülmektedir.

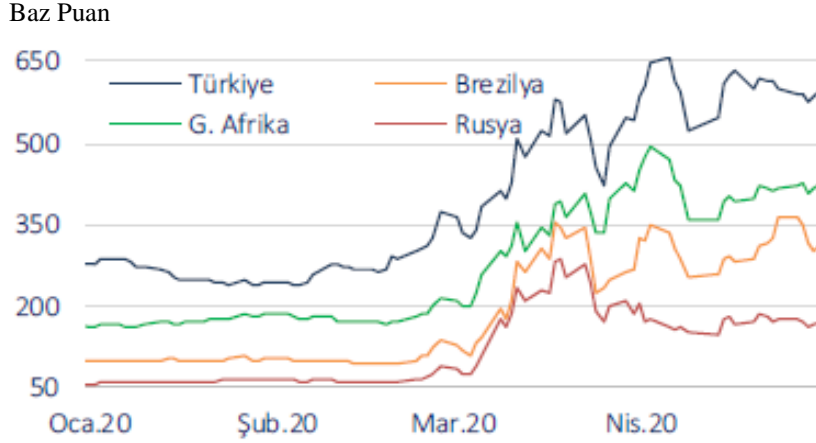

Şekil 14. Uluslararası Yatırım Pozisyonu (milyar dolar)

Kaynak:TCMB

Türkiye'ye yönelik risk algısı ise Pandemi ile birlikte artmıştır. Şekil 15'te görüldüğü gibi Türkiye'nin 5 yıl vadeli CDS primi Ocak 2020'de 250 civarında gerçekleşmiştir. Nisan'da dalgalı seyretmiş, 7 Nisan'da 652 puana yükselmiş 10 Nisan'da 414 baz

puan düzeyine kadar gerilemiş, bu ayı 571 baz puanda tamamlamıştır. 8 Mayıs 2020'de 643'e yükselen CDS primi, daha sonra düşüşünü sürdürerek Haziran ayı ikinci haftası itibarıyla 420-450 puan aralığında seyretmektedir.

Şekil 15. 5 Yıl Vadeli CDS Primleri

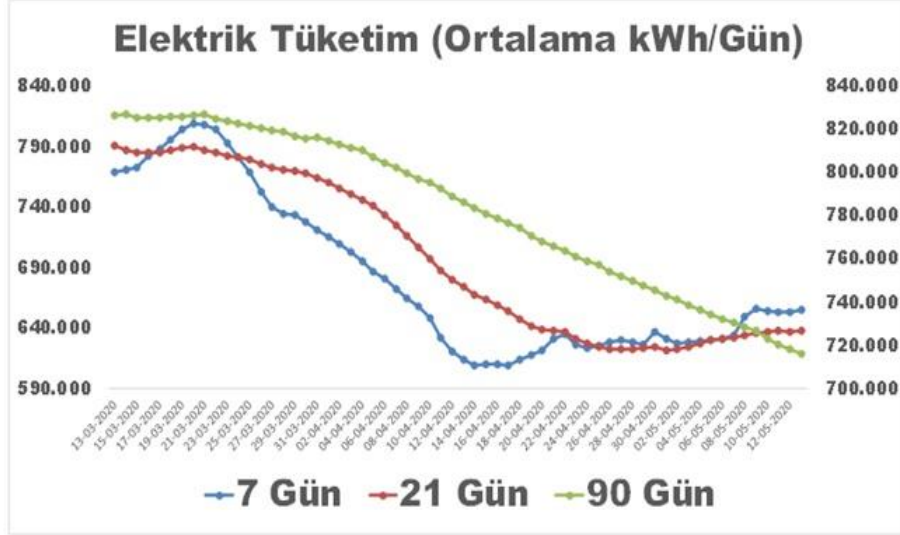
Kaynak: İşbank,2020/b

Türkiye kısa vadeli dış borç stoku Mart sonu itibarıyla, 2019 yılsonuna göre % 4,0 oranında azalışla 118,7 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Borçlu bazında incelendiğinde, tamamı kamu bankalarından oluşan kamu sektörünün kısa vadeli borcu 2019 yılsonuna göre % 3,4 oranında artarak 25,9 milyar dolar olurken, özel sektörün kısa vadeli dış borcu % 6,3 oranında azalarak 84,5 milyar dolar olmuştur (TCMB).

3.9. Üretim

Yurt içinde korona virüs salgınının etkilerinin henüz gözlenmediği Şubat ayında sanayi üretimindeki toparlanma devam etmiş ve bu dönemde takvim etkisinden arındırılmış verilere göre yıllık bazda %7,5 oranında artmıştır. Ocak-Şubat döneminde endeksteki yıllık yükseliş %7,6 olmuştur.

Covid-19 salgını nedeniyle güven endekslerinde Nisan 2020'de sert düşüşler yaşamıştır. Reel kesim güven endeksi Nisan'da 62,3 ile 2009'dan bu yana en düşük seviyeye gerilemiştir. Bu dönemde sektörel güven endeksleri hesaplanmaya başlandığı 2011 yılından bu yana en düşük seviyelerinde gerçekleşirken, tüketici güven endeksi de 54,9 ile hesaplanmaya başlandığı 2004 yılından bu yana dip seviyesine indi (İşbank,2020/b)

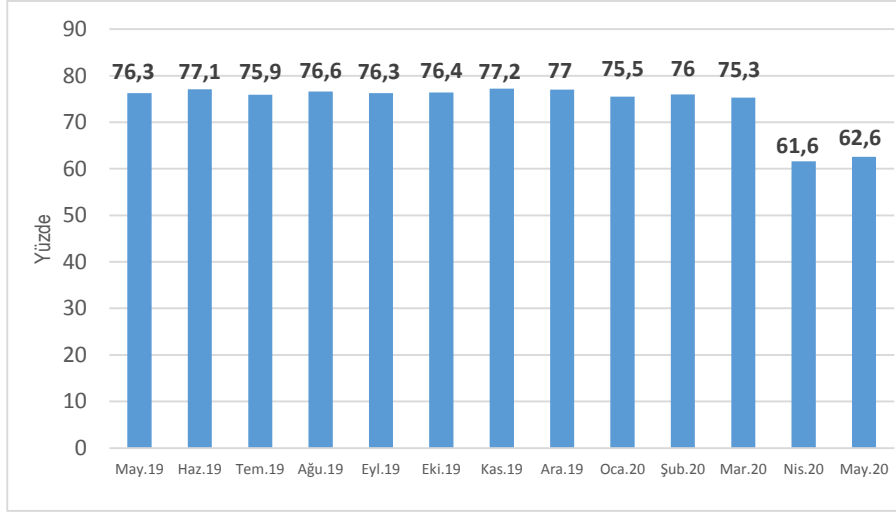

Şekil 16. Elektrik Tüketim Miktarları,13.Mart.2020-12.Mayıs.2020
Kaynak: ALKAN (2020).

Elektrik talebi ve tüketimi ekonomik faaliyetlerde bir gösterge olarak kullanılabilir (Cicala,2020). Bu bağlamda Türkiye’de elektrik tüketiminin 90 günlük gelişimi Şekil 16’da görülmektedir. Grafik Nisanın ilk günlerinden başlayan keskin bir düşüşü gösterirken, 3 aylık ortalama elektrik harcamalarının ivme kaybı %15’tir. Diğer taraftan haftalık tüketimin Mayıs ayı ikinci haftasından sonra çıkışa yöneldiği görülmektedir.

Üretimde bir ölçüde Kapasite Kullanım Oranı (KKO) olup Şekil 17’de görüldüğü gibi İmalat sanayi KKO Nisan ayında %61,6 olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılı içerisinde sırasıyla en düşük %63,8 ve %65,3 olan dayanıklı ve dayanıksız tüketim malı KKO Nisan 2020’de sırasıyla %51,2 ve %59,8 olmuştur (TCMB,2020/c). İmalat sanayi genelinde kapasite kullanım oranı (KKO), mayısta bir önceki aya göre 1 puan artarak yüzde 62,6 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Pandemi etkisinin yoğun yaşandığı Nisan 2020’de, Tablo ’da görüldüğü gibi Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre sanayi üretimi aylık yüzde 30.4 ve yıllık yüzde 31.4 geriledi. Sanayinin alt sektörlerinde; madencilik ve taş ocakçılığında % 14,5, imalat sanayiinde % 33,3 ve elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtım sektöründe % 14,9 azalma yaşandı.

Şekil 17. İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranı

Kaynak: TCMB (2020). İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranı Mayıs 2020

Mart 2020’de 48,1 olarak ölçülen İmalat PMI, Nisan’da 33,4’e gerileyerek imalat sektöründe belirgin bir yavaşlamaya işaret etti. Söz konusu yavaşlama, küresel finansal krizden beri en yüksek oranda gerçekleşti (İSO,2020). Mayıs ayında ise 40,9’a yükselmiştir.

Tablo 6. Sanayi Üretim Endeksleri Takvim Etkisinden Arındırılmış 2017-2020, Yıllık Değişim Oranları, %

	Ocak	Şub.	Mart	Nisan	May.	Haz.	Tem.	Ağus.	Eyl.	Ekim	Kasım	Aralık	Yıllık Ort.
2017	3,5	4	6,5	8,7	5,3	6,9	14,8	9,6	14,5	8,8	9,9	13,9	9
2018	11,7	9,5	7,4	5,7	5,9	2,2	5,2	1,3	-3,5	-6,2	-7	-9,9	1,3
2019	-7,5	-5	-2	-3,8	-1,5	-3,7	-1,1	-3,8	3,4	3,8	4,9	9	-0,5
2020	7,7	8,4	-1,7	-31,4									

Kaynak: TÜİK(2020)

Otomotiv Sanayii Derneği'nin verilerine göre otomotiv üretimi Nisan 2020'de %91 oranında gerilemiştir. Ocak-Nisan döneminde otomotiv üretimi 2019'a göre %28 düşüşle 352.309 adet olmuştur (OSD,2020). Otomotiv İhracatçıları Birliğince, Nisan ayında tüm fabrikaların kapalı olması nedeniyle yüzde 77'lik gerileme yaşandığını, 32 milyar dolar olan ihracat hedefinde yılsonunda yüzde 20 ila 30 arasında bir daralmayla karşı karşıya kalınacağı ve bununla 6-7 milyar dolarlık bir daralma anlamına geldiği değerlendirilmektedir (OİB,2020).

Tekstil ve Hazır giyim sektörü üretiminde, Mart ayında başlayan gerileme, Nisan ayında artarak yıllık bazda % 60 seviyesini geçmiştir. Perakende satış hacim endeksi Nisan ayında %19,3 azalmıştır. Bu dönemde gıda satışları %12,5 artarken, gıda dışı satışlar %36,7 oranında azalmıştır. Beyaz eşya sektörünün toplam üretimi Nisan ayında adet bazında 2019'a göre %52,3 oranında gerilerken, yurt içi satışlar %11,4 oranında azalmıştır. Turizm sektöründe düşüş çok keskin olmuştur. Nisan ayında yabancı ziyaretçi sayısı yıllık bazda %99,3 oranında düşerek 24,2 bin kişi seviyesine inmiştir. . Turizm sektöründe 2020 birinci çeyreğinde, 2019'un aynı çeyreğine göre gelirler %11,4 düşerek 4,1 milyar dolara gerilemiştir..

3.10. Finans Sektörü

Tablo 7'de TCMB'nin 2019 yılsonu, pandeminin Türkiye'deki başlangıcı sayılabilecek 13.Mart.2020 ve bundan üç ay sonraki 15.Haziran.2020 tarihlerindeki analitik Bilançosu görülmektedir. Banka Bilançosu karşılaştırılmalı olarak incelendiğinde Bilanço büyüklüğünün pandemi süreci olan 13.Mart-15.Haziran 2020 arasında % 7 oranında genişlediği, Bu süreçte Dış Varlıklar 22,7 milyar dolar azalırken İç Varlıkların 81,8 milyar arttığı görülmektedir. Bu artışın Hazineye ait menkul kıymetlerdeki ve bankalara açılan kredilerden kaynaklandığı görülmektedir.

Bankanın pasiflerinde görülen önemli değişimler olarak bankanın döviz yükümlülüklerinin 517,1 milyar TL'den 472,7 milyar TL'ye gerilemesi, Merkez Bankası parasındaki 95,6 milyar TL artışının ana kaynakları; kriz sürecinde nakit talebinin artması nedeniyle Emisyonun 164,7 milyar TL'den 220 milyar TL'ye çıkması ve Bankalar Mevduatının 62,7 milyar TL'den 137,8 milyar TL'ye yükselmesi arttırırken, Açık Piyasa İşlemleri ile piyasayı fonlaması azaltmaktadır. Üç aylık bu süreçte Merkez Bankası parası 182 milyar TL'den 275,6 milyar tl ye yükselmiştir.

Tablo 7. TCMB Farklı Tarihli Analitik Bilançoları

	15-06-2020	13-03-2020	31-12-2019
A.AKTİF(Bin TL)	748.440.050,00	699.202.919,00	646.509.164,00
A.1-DIŞ VARLIKLAR(Bin TL)	638.311.256,00	661.047.777,00	638.127.694,00
A.2-İÇ VARLIKLAR(Bin TL)	181.665.216,00	93.477.327,00	58.132.245,00
A.2A-Nakit İşlemler(Bin TL)			
A.2Aa-Hazine Borçları(Bin TL)	79.892.882,00	8.119.132,00	19.255.635,00
A.2Aa1-Menkul Kıymetler(Bin TL)	80.206.804,00	19.554.352,00	19.407.464,00
A.2Aa1a-5 Kasım 2001 Öncesi DİBS(Bin TL)			
A.2Aa1b-İkincil Piyasadan Alınan DİBS(Bin TL)			
A.2Aa2-Diğer(Bin TL)	-313.922,00	-11.435.221,00	-151.830,00
A.2Ab-Banka Sektörüne Açılan Nakit Krediler(Bin TL)	134.098.766,00	101.133.715,00	102.586.379,00
A.2Ac-TMSF'ye Kullanılan Krediler(Bin TL)	0,00	0,00	0,00
A.2Ad-Diğer Kalemler(Bin TL)	-32.326.431,00	-15.775.520,00	-63.709.769,00
A.3-DEĞERLEME HESABI(BİN TL)	-71.536.423,00	-55.322.185,00	-49.750.775,00
A.2B-IMF Acil Yar. Tak. Hes.(Hazine)(Bin TL)			
P.PASİF(Bin TL)	748.440.050,00	699.202.919,00	646.509.164,00
P.1-TOPLAM DÖVİZ YÜKÜMLÜLÜKLERİ(Bin TL)	472.753.747,00	517.119.789,00	419.807.496,00
P.1a-Dış Yükümlülükler(Bin TL)	29.172.543,00	29.739.598,00	24.700.325,00
P.1b-İç Yükümlülükler(Bin TL)	443.581.203,00	487.380.191,00	395.107.171,00
P.1ba-Kamu ve Diğer Döviz Mevduatı(Bin TL)	58.584.384,00	75.674.000,00	32.914.182,00
P.1bb-Bankalar Döviz Mevduatı(Bin TL)	384.996.820,00	411.706.191,00	362.192.989,00
P.2-MERKEZ BANKASI PARASI(Bin TL)	275.686.303,00	182.083.130,00	226.701.668,00
P.2A-Rezerv Para(Bin TL)	360.248.085,00	227.772.402,00	203.771.047,00
P.2Aa-Emisyon(Bin TL)	222.040.043,00	164.751.446,00	153.362.376,00
P.2Ab-Bankalar Mevduatı(Bin TL)	137.886.908,00	62.725.651,00	50.094.192,00
P.2Aba-Zorunlu Karşılıklar Bloke Hesabı(Bin TL)	0,00	0,00	0,00
P.2Abb-Serbest Mevduat(Bin TL)	137.886.908,00	62.725.651,00	50.094.192,00
P.2Ac-Fon hesapları(Bin TL)	167.259,00	156.768,00	175.830,00
P.2Ad-Banka Dışı Kesim Mevduatı(Bin TL)	153.875,00	138.537,00	138.649,00
P.2B-Diğer Merkez Bankası Parası(Bin TL)	-84.561.781,00	-45.689.272,00	22.930.622,00
P.2Ba-Açık Piyasa İşlemleri(Bin TL)	-154.835.523,00	-84.908.800,00	-9.929.387,00
P.2Bb-Kamu Mevduatı(Bin TL)	70.273.742,00	39.219.527,00	32.860.010,00

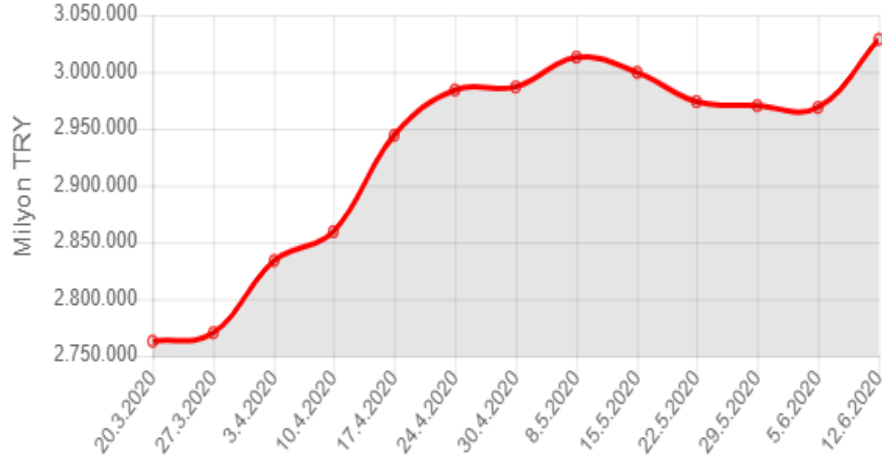
Kaynak: TCMB

Tablo 8. Bankacılık Sektörü Toplam Kredileri

Sektör / Krediler (Milyon TL)	TOPLAM	TOPLAM	TOPLAM
	3.01.2020	13.03.2020	12.06.2020
1 Toplam Krediler (2+10)	2.646.894,14	2.808.500,94	3.204.920
2 Tüketici Kredi. ve Bir. Kredi Kart(3+7)	584.171,88	623.717,21	664.515
3 Tüketici Kredileri (4+5+6)	467.380,74	507.299,04	555.073
4 a) Konut	199.268,23	209.855,12	216.143
5 b) Taşıt	7.050,85	7.061,17	7.658
6 c) İhtiyaç	261.061,66	290.382,75	331.272
7 Bireysel Kredi Kartları (8+9)	116.791,14	116.418,17	109.442
8 a) Taksitli	52.015,69	50.179,90	45.744
9 b) Taksitsiz	64.775,45	66.238,26	63.698
10 Ticari ve Diğer Krediler	2.062.722,26	2.184.783,73	2.540.404
12 Taksitli Ticari Krediler (13+14+15)	396.564,72	424.395,65	541.200
13 a) İşyeri	8.006,09	8.369,15	8.051
14 b) Taşıt	14.377,89	15.659,07	16.488
15 c) İhtiyaç	374.180,74	400.367,44	516.660
16 Kurumsal Kredi Kartları (17+18) (Bilgi)	37.846,44	38.018,60	38.717
17 a) Taksitli	15.652,04	16.788,31	18.014
18 b) Taksitsiz	22.194,40	21.230,30	20.703
19 KOBİ Kredileri (Bilgi)	611.734,70	648.161,52	800.348
20 Döv. Endeksli Krediler (Bilgi)	11.808,19	10.438,46	8.811

Kaynak: BDDK,2020/a

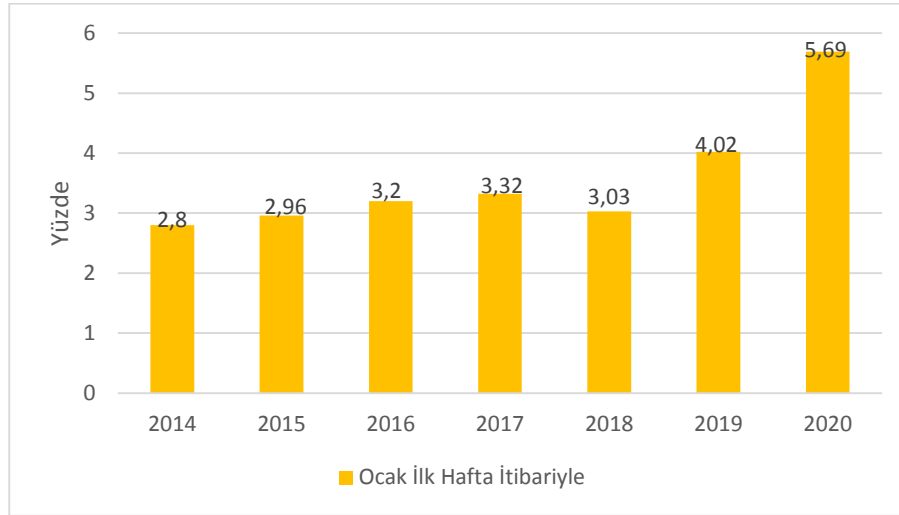
Diğer taraftan 13 Mart-12 Haziran 2020 döneminde Bankaların Toplam kredilerinin yer aldığı Tablo irdelendiğinde Toplam krediler 2.808 milyar TL'den 3.204 milyar TL'ye çıktığı görülmektedir. Bankacılık sektöründeki toplam mevduat (bankalar arası dâhil), 12 Haziran ile biten haftada, 3 trilyon 28 milyar 551 milyon lira olmuştur (BDDK,2020/b). Toplam mevduatların gelişimi Şekil 18'de görülmektedir.

Şekil 18. Toplam mevduatların gelişimi,20.3.2020-12.6.2020

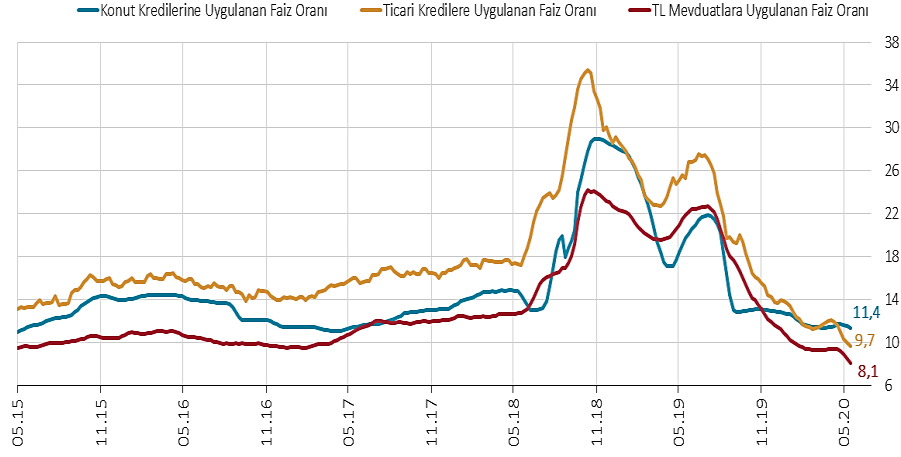
Kaynak: BDDK,2020/b

Şekil 19'da Takipteki Krediler/Toplam Krediler oranı yer almaktadır. Takipteki kredilerin toplam kredilere oranı 2019 yılı başında %4,02 iken 2020 yılı başında 5,69 oranına çıktığı görülmektedir. Nisan ayı sonu itibariyle % 5,4'e gerilemiştir. Tüketici kredilerindeki takip oranı genel takip oranının yaklaşık yarı düzeyindedir.

Şekil 19. Takipteki Krediler/Toplam Krediler 2014-2020 (%)

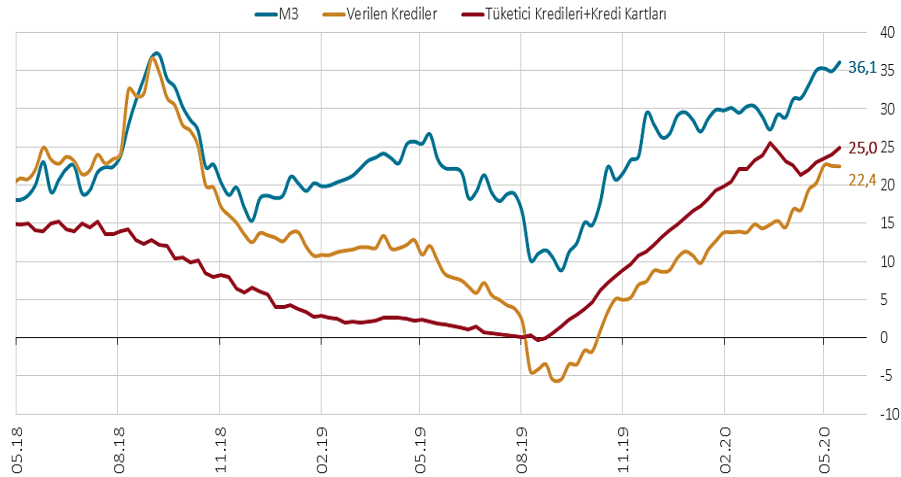
Kaynak:TBB Verileriyle hesaplanmış ve oluşturulmuştur.

Şekil 20. Kredi ve Mevduatlara Uygulanan Ağırlıklı Ortalama Faiz Oranları (4Haftalık Hareketli Ortalama,%)

Kaynak:TCMB

Kredi ve Mevduatlara Uygulanan Ağırlıklı Ortalama Faiz Oranları (4Haftalık Hareketli Ortalama,%) Şekil 20'de görülmekte olup Mayıs 2020 ilk haftası itibariyle TL mevduatlara uygulanan faiz oranı % 8,1'e, ticari kredilerin faiz oranı % 9,7 ve konut ve taşıt kredilerini kapsayan tüketici kredi faiz oranları % 11,4'e düşmüştür (TCMB). Haziran ayı başında üç kamu bankası yeni konutlarda faiz oranını % 0,64'e kullanılmış konutlarda % 0,74'e indirmiştir.

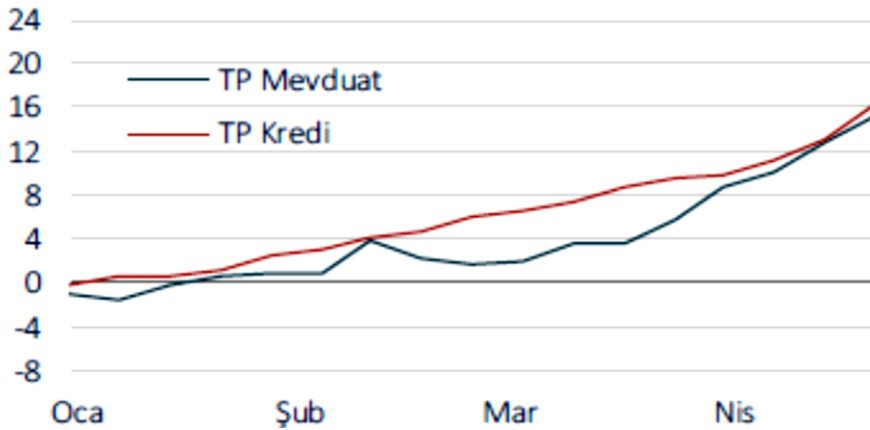

Şekil 21. M3 Para Arzı-Verilen Krediler-Tüketici Kredileri ve Kredi Kartları (Yıllık % Değişim)

Kaynak:TCMB

Şekil 21’de Para Arzı, Verilen Krediler ve Tüketici Kredileri ve Kredi Kartları harcamalarındaki yıllık bazda yüzde değişim yer almaktadır. Ağustos 2018-Eylül 2019 döneminde her üç değişkenin artış hızı azalarak devam ederken Eylül 2019’larda artış hızı hızla yükselmiş ve pandemi sürecinde de bu eğilim devam etmiştir.

22 Mayıs 2020 itibarıyla %33,4 ile 2011’den bu yana en hızlı yıllık yükselişini kaydeden TP kredi hacmi yıllık bazda % 33,4 oranında genişledi ve 2 trilyon TL oldu. 2019 yılı başından bu yana yıllık bazda daralan USD cinsi YP kredi hacmi ise söz konusu görünümünü korudu. YP kredi hacmi 22 Mayıs itibarıyla 167,2 milyar USD düzeyinde gerçekleşmiştir. Kur etkisinden arındırılmış toplam kredi hacmindeki yıllık yükseliş Şekil 22’de görüldüğü gibi 22 Mayıs 2020 itibarıyla % 16,6 olmuştur. 22 Mayıs itibarıyla tüketici kredi hacmi yılsonuna kıyasla % 15,8 oranında genişlerken, bireysel kredi kartı bakiyesi aynı dönemde % 10,5 oranında azalmıştır.

Şekil 21. Türk Parası Mevduat ve Kredi Artış Oranı, Ocak-Mayıs 2020,%

Kaynak: İşbank (2020). Dünya ve Türkiye Ekonomisindeki Gelişmeler, Mayıs 2020
2019’un ikinci yarısında başlayan faiz indirimini sürdüren Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) Para Politikası Kurulu (PPK), bir hafta vadeli repo ihale faiz oranını (politika faizi) Nisanda % 9,75’ten % 8,75’e, mayısta da %8,75’ten %8,25’e indirmiştir. Hazine ihalelerinde oluşan ortalama faiz oranı Mayıs ayında %9,3 olmuştur. Devlet İç Borçlanma Senetlerinin Mayıs ayı reel getirisi % - 0,7 olmuştur.

4.SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

COVID-19 salgını, yaşam belleğinde emsali olmayan küresel bir sağlık krizidir. Yaklaşık bir asırdır en ciddi ekonomik durgunluğu tetiklemiş ve insanların sağlığına, işlerine ve refahına büyük zarar vermektedir. Küresel ekonominin 2020’de

% 6 oranında küçüleceğini ve OECD bölgesinde işsizlik oranının 2019'daki % 5,4'ten 2020'de % 9,2'ye çıkacağını öngören OECD'ye göre İkinci bir salgın olsun ya da olmasın, krizin sonuçları ciddi ve uzun süreli olacaktır (OECD,2020).

Türkiye olarak Ağustos 2018'ta yaşadığımız döviz kurundan kaynaklanan ekonomik kriz, yılın son çeyreğinde ekonominin % 3 küçülmesine neden olurken 2019 yılının da %0,9 büyüme ile orta vadeli planın çok altında kalmasına neden olmuştur. Bu krizin etkisiyle, 2017 yılı sonu itibarı ile Türkiye'de Kişi Başına Gelir 10.616 dolar iken 2019 sonunda 9.127 dolara gerilemiştir. 2018 krizinin Türkiye Ekonomisine milli gelir kaybı olarak reel maliyeti 200 milyar dolar civarındadır. Bu denli büyüklükteki krizden 2019 yılı dördüncü çeyreğinde yaşanan %6'lık büyüme ile çıkmakta olan Türkiye ekonomisinin Covid-19 krizi ile baş başa kalması büyük bir talihsizliktir. Covid-19 krizinin küresel bazda olması durumu daha da kötüleştiren bir durumdur. Türkiye bu krize 2018 krizinin nekahet devresinde yakalanmıştır. Bu çalışmada Covid-19 krizinin Türkiye ekonomisine etkileri bu süreçte yayınlanan ve elde edilen veriler ışığında makro bazda irdelenmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre;

- Krizin başlangıcının Mart ayı ortalarında olması nedeniyle 2020'nin ilk çeyreğinde etkisi çok sınırlı olmuş ilk çeyrekteki büyüme % 4,6 olmuştur. Krizin yoğun hissedildiği Nisan ayında Sanayi Kapasite Kullanım Oranının % 61,6 düzeyine inmesi, sanayi üretiminin % 31,4 oranında düşmesi, hizmetler sektöründe birçok faaliyet alanında alınan tedbirler bağlamında faaliyetlerin yasaklanması, ulaştırma, turizm, lokanta vb. birçok sektörde talebin neredeyse durma noktasına geldiği değerlendirildiğinde ikinci çeyrekte büyük bir düşüşle negatif büyümenin yaşanacağı açıktır.

Çeşitli uluslararası kuruluşların Türkiye için farklı senaryolarda farklı büyüme tahminleri çalışmada verilmiştir. Bu bağlamda iyimser bakışla ortalama % -3 civarında bir küçülme öngörülmektedir. Ancak bu tahmin pandeminin 2-3 aylık bir zaman içerisinde inişe geçerek normalizasyon sürecinin başlayacağı varsayımı altındadır. Pandeminin azalma süreci içinde olsa dahi arz ve talep üzerindeki etkisinin geçiş süreci içerisinde devam edeceği, iç talebin yanı sıra dış talepteki düşüşlerde göz önüne alındığında Türkiye ekonomisinde IMF tahmini olan % -5 daralmanın daha gerçekçi bir tahmin olduğu değerlendirilmektedir. Pandeminin kontrol altına alınması geciktikçe veya ikinci bir dalganın olması durumunda bu rakam kötümser tahminlere doğru evrilecek ve %- (8-10) rakamlarına ulaşabilecektir.

Orta vadeli planda %5 büyüme öngörüldüğü göz önüne alınarak yapılan hesaplama ile GSYH olarak Türkiye ekonomisine maliyeti iyimser bir tahminle yaklaşık rakamlarla 400-450 milyar TL, kötümser senaryoda 600-675 milyar TL olacaktır.

- Yaşanan kriz hem arz hem talep şoku yaratmış olup bu nedenle enflasyon üzerindeki etkisi büyük oranda bunlarla birlikte döviz kuru, petrol, emtia ve ara malı fiyatlarının gelişimi ile belirlenecektir. Enflasyonun bu bağlamda mevcut seviyelerini muhafaza edeceği değerlendirilmektedir.

- Dış Ticarete, dış talebin düşmesi ile ihracatın gerileyeceği, yine ithalata getirilen ek vergiler, üretim ve tüketimin düşmesi nedenleriyle ithalatın azalacağı değerlendirilmektedir. Pandeminin yaratabileceği uluslararası talep kaymaları ve tedarik zincirlerindeki değişimden Türkiye için fırsatlar oluşması Dış Ticaret Dengemizi olumlu etkileyecektir. Cari Denge, Mart ve Nisan aylarında 5'er milyar dolarlık açık vermiştir. Turizm gelirlerindeki büyük kayıp Cari Dengeyi olumsuz etkileyecektir. Bu kaybın bir kısmı petrol ve emtia fiyatlarında Dünya ekonomisinde yaşanan durgunluk nedeniyle olabilecek düşme nedeniyle telafi edilmesi ihtimal dâhilindedir. Cari dengenin 2019 yılındaki gibi fazla vermesi öngörülmemekle birlikte Türkiye ekonomisindeki küçülme nedeniyle son yıllardaki düzeyine ulaşmayacağı değerlendirilmektedir.
- Covid-19 krizinin Türkiye ekonomisi üzerindeki bir diğer olumsuz etkisi, Merkezi Yönetimin vergi gelirlerinin ekonomideki durgunluk yüzünden düşmesine karşılık devletin giderlerinin özellikle sosyal harcamaların artması nedeniyle bütçe açığını arttırmakta olmasıdır. 2019 yılında 123 milyar TL olarak gerçekleşen bu açığın yılın ilk dört ayında 72,8 milyara ulaşması bunun göstergesidir. Bu nedenle Merkezi Yönetimin borç stokunun ve bütçe açığının artacağı görülmektedir.
- Krizin tetiklemesiyle diğer gelişmekte olan ülkelerden olduğu gibi Türkiye'den de hızlı yabancı sermaye çıkışı yaşanmış ve 2020'nin ilk dört ayında 8,4 milyar dolarlık hisse senedi ve DİBS satışı yapılarak çıkış yapılmıştır. Bunun döviz kurunu yükselterek yılbaşında 5.95 TL olan doların 7.23 TL düzeyine yükselmesine neden olmuştur. Pandemi nedeniyle reel kur endeksinde %10'luk bir düşüş yaşanmıştır.
- Türkiye ekonomisinde 2018 Ağustos ayında 29 milyon 318 olan istihdam Mart 2020'de 26 milyon 133 bin düzeyine inmiştir. Şubat 2020'ye göre istihdam miktarının azalmasına rağmen Mart 2020'de işsizlik %0,4 oranında gerilemiştir. Bunun nedenlerinin başında iş bulma ümidinin yitirilmesi ile iş aramaktan vazgeçilmesidir. İlk çeyrekte pandemi etkisinin az olduğu göz önüne alındığında, kısa çalışma ödeneğinin ve işten çıkarma yasağının sonlanması ile uzun bir süredir istihdam yaratma kapasitesini kaybetmiş durumda olan Türkiye ekonomisinde işsizlik oranının yükseleceği, istihdam edilen sayısının daha da düşeceği değerlendirilmektedir.
- Son iki yıldır sınırlı olsa düşüş gösteren dış borç stokunun gelişimi; uluslararası piyasaların konjonktürel durumu ve bu piyasalardan borçlanmanın maliyeti, cari açık, bütçe açığının iç veya dış borçlanma ile finanse edilmesi, doğrudan yabancı yatırımların durumu, faiz, enflasyon ve kur düzeylerindeki beklentiler gibi birçok faktörün bileşkesi olarak ortaya çıkacaktır.

- Sanayi Üretim Endeksi Nisan ayında %31,4 oranında düşmüştür. Ocak-Nisan 2020 döneminde otomotiv üretiminde 2019'a göre %28 düşüş yaşanmıştır. Sanayi sektörü kapasite kullanım oranı Şubat ayındaki %76 düzeyinden Nisan ve Mayıs aylarında sırasıyla % 61,6 ve %62,6 düzeyine düşmüştür. Mart 2020'de 48,1 olarak ölçülen İmalat PMI, Nisan'da 33,4'e inmiş, Mayıs ayında ise 40,9'a yükselmiştir.
- 13.Mart.2020'den bugüne finansal kesimdeki değişimler bağlamında Merkez Bankasının Banka Bilançosu karşılaştırılmalı olarak incelendiğinde; Bilanço büyüklüğünün pandemi süreci olan 13.Mart-15.Haziran 2020 arasında % 7 oranında genişlediği, Emisyonun 164,7 milyar TL'den 220 milyar TL'ye çıktığını, Açık Piyasa İşlemleri ve Bankalara verilen kredilerle piyasanın fonlandığı görülmektedir. 13 Mart-12 Haziran 2020 döneminde kredilerin 2.808 milyar TL'den 3.204 milyar TL'ye yükseldiği, mevduatlarında aynı dönem 2.728 milyar TL'den 3.028 milyar TL'ye çıktığı görülmektedir. Bankacılık sisteminin mevduat ve kredilerinde önemli artışlar olmuştur. TCMB, bir hafta vadeli repo ihale faiz oranını (politika faizi) Nisanda % 9,75'ten % 8,75'e, mayıs tada %8,75'ten %8,25'e indirmiştir. Hazine ihalelerinde oluşan ortalama faiz oranı Mayıs ayında %9,3 olmuştur. Devlet İç Borçlanma Senetlerinin Mayıs ayı reel getirisi % - 0,7 olmuştur.

Çalışmada ortaya çıkan bu sonuçlar bağlamında, Covid-19 krizinin Türkiye ekonomisinde; Üretim, İstihdam, Kişi ve İşletme Gelirleri, İhracat, Cari Açık, Bütçe Açığı ve Merkezi Yönetim Toplam Borç Yükünü, olumsuz etkileyerek durgunluğa neden olduğu ve GSYH'de kaba hesaplarla pandeminin süresine bağlı olarak 400-675 milyar TL kayıp oluşturacağı öngörülmektedir. Pandeminin geçmesi ile ekonominin hemen düzelererek sağlıklı işlemeye başlamasının önünde çeşitli engeller vardır. Bu çerçevede dış ve iç talebin daralması ile üretimin azalması zaten yüksek olan işsizliği arttıracaktır. 2018 krizinden yara alarak çıkan ve borçları yapılandırılan şirketler ile pandemi krizinin ve döviz kurundaki artışın olumsuz etkilediği yeni şirketlerin durumunun önemli bir sorun olarak gündeme geleceği değerlendirilmektedir. Bütçe açığının bu yıl daha da artacağı ortadadır. Bunun borçla veya vergilerdeki artışla kapatılmasının farklı da olsa ekonomiyi olumsuz etkileri olacaktır.

Döviz açığı Türkiye ekonomisinde “Aşıl'ın Topuğu”dur. Türkiye ekonomisi ne yazık ki, “Bütçe Açığı”, “Cari Açık” ve “Tasarruf Açığı” üçüz açığı içerisindedir. Bu durum jeopolitik durumdan kaynaklanan politik ve askeri risklerle birlikte ekonomiyi kırılgan ve riskli hale getirmektedir. Döviz uyuşturucu bağımlılığı gibi hastalıklı bir şekilde bağlı olan Türkiye Ekonomisinde bu kırılganlıklar ve riskler, başta dış kaynak tedarikinde CDS primlerinin yüksekliği olmak üzere büyüme, istihdam, enflasyon, yatırım ve diğer makro değişkenlerde olumsuz etkilerde bulunmaktadır. Türkiye Ekonomisinde bu sorunların çözümü ise kolay değildir. Dışa bağımlı, düşük teknolojili, düşük katma değerli üretim yapısının mutlaka yapısal dönüşümle sağlıklı bir duruma getirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Aktaş, Alaattin (2020), Yabancıların Sattığı 9.5 Milyar Dolarlık Kağıdı Kim Aldı?, Dünya Gazetesi, 19 Mayıs 2020

Alkan, A. Levent (2020). Salgında Olduğu Kadar Devasa Yatırımlarda da Bütüncül Akıl Gereklidir, 20 Mayıs 2020 Dünya Gazetesi

BDDK, (2020). Haftalık Bankacılık Sektörü Verileri,

Cicala, S., (2020) "Early Economic Impacts of COVID-19 in Europe: A View from the Grid", University of Chicago,
https://home.uchicago.edu/~scicala/papers/real_time_EU/real_time_EU.pdf

Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı resmi web sitesi,
<http://www.sbb.gov.tr/#>

Deloitte (2020).Covid-19 Salgınının Elektrik Talebine Olan Etkisi İle Türkiye 2020 Büyüme Beklentilerinin İncelenmesi, Nisan 2020

DİSK-AR (2020).TÜİK Hanehalkı İşgücü Araştırması Ocak 2020, DİSK

DİSK-AR,2020.İşsizlik ve İstihdamın Görünümü Raporu – Nisan 2020

Hale, T., Angrist, N., Kira, B., Petherick, A., Phillips, T., and S. Webster (2020) "Variation in government responses to COVID-19," Blavatnik School of Government, BSG Working Paper, BSG-WP-2020/032

Hazine ve Maliye Bakanlığı, (2020/a) <https://www.hmb.gov.tr/duyuru/30-nisan-2020-tarihi-itibariyla-merkezi-yonetim-brut-borc-stoku>

IMF(2020/a).EM Capital Flows Monitor,1.April.2020

IMF,(2020/b). IMF, World Economic Outlook, April 2020: The Great Lockdown, April 2020

İSO (2020).Türkiye İmalat PMI Mayıs 2020 Raporu, İstanbul

İşbank, (2020/a) Enflasyon Gelişmeleri Mayıs 2020, T. İş Bankası

İşbank (2020/b). Dünya ve Türkiye Ekonomisindeki Gelişmeler, Mayıs 2020

İşbank, (2020/c) Sektörel Güncel Gelişmeler - 2020 III

- Kozanoğlu, Hayri (2020). Ekonomide tatlı hayaller ekşi veriler,
<https://www.paraanaliz.com/2020/turkiye-ekonomisi/prof-hayri-kozanoglu-ekonomide-tatli-hayaller-eksi-veriler-48176/>
- Moody's Investors Service (2020). Global Macro Outlook 2020-21 (March 25, 2020 Update)
- OECD (2020) World Economic Outlook, June,2020
- OECD Website, <http://www.oecd.org/coronavirus/en/#data>
- OİB (2020). <https://www.dunya.com/sectorler/otomotiv/otomotivin-kaderini-ic-pazar-belirleyecek-haberi-469966>,
- OSD (2020).Otomotiv Sektörü Aylık Değerlendirme Raporu 4 / 2020, Otomotiv Sanayii Derneği <http://www.osd.org.tr/>
- Reuters,(2020). [reuters://realtime/verb=Open/url=cpurl://apps.cp./Apps/econ-polls?RIC=TRGDPAP](https://realtime/verb=Open/url=cpurl://apps.cp./Apps/econ-polls?RIC=TRGDPAP) GSYH anketi
- T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı (2020). Kamu Finansmanı Genel Müdürlüğü
- T.C. Ticaret Bakanlığı (2020).2020 Yılı Nisan Ayı Dış Ticaret, Ticaret, Esnaf ve Kooperatif Verileri
- TCMB,(2020/a). Enflasyon Raporu, Nisan 2020
- TCMB,(2020/b). Ödemeler Dengesi İstatistikleri - TCMB
- TCMB, (2020/c). İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranı Mayıs 2020
- TÜİK,(2020). Nisan 2020 Sanayi Üretim Endeksi, Haziran 2020, Türkiye İstatistik Kurumu
- TBB (2020) "Mayıs 2020 Bülteni" Türkiye Bankalar Birliği
- TÜİK Web Sitesi, www.tuik.gov.tr
- World Bank. 2020. Europe and Central Asia Economic Update, Spring 2020: Fighting COVID-19. Washington, DC: World Bank.
- WTO Website O İşbank (2020/b). Dünya ve Türkiye Ekonomisindeki Gelişmeler, Mayıs 2020
- fficial, www.wto.org